

közé behelyezi, akkor nem mondhatja, hogy Bluhme alapján dolgozik, mert Bluhme nem *mi*-t látott, hanem *mi*-t, még pedig oly módon, a mely egy *t* közbehelyezését határozottan kizárja. Már pedig miut említettük, a sacramentit „acrami“-val rövidíteni egyáltalában nem lehet és nem szabad.

(Vége következik.)

### Az 1606-ki bécsi békekötés létrejöttének története.

Irta: Nemes Elek.

(Vége.)

Az amnestiáról szóló cikk is oly határozatlan szavakba volt burkolva, hogy a rendek ebbe így bele nem nyugodhattak, ha jövőre biztosítani akarták magokat a múltban követett eljárásokért. Erre nézve abban történt megállapodás, hogy a legpontosabb és világosabb körülírást fogják követelni, mielőtt a fegyvert végleg letennék. Ismerve az udvar főrekvéseit, nagyon is indokoltnak láthatjuk az ország rendeinek bizalmatlanságát és félelmét a fennebbi két pontra nézve. Végre egy harmadik cikkely, mely Bocskay kielégítésére vonatkozott, volt olyan, mely főleg az erdélyi követek igényeit nem elégítette ki. A szerződés Bocskaynak engedte Erdélyt s mindazon magyarországi területeket melyeket Báthory Zsigmond fejedelem birtolt; ezenfelül Ugocea, Bereg, Szatmár-vármegyét és Tokaj várát a hozzátartozó területtel. Ha örökös nélkül hal meg, mind ez visszaszáll a koronára. „A római szent birodalom s erdély fejedelem, a székelyek grófja és Magyarország némely részeinek ura“ címet fog használni. Erdély rendei követeket küldenek a magyar országgyűlésre stb.<sup>1)</sup> Az erdélyiek nem ohajtottak az udvar gyászos kormányzata alá jutni, mire pedig, tekintetbe véve Bocskay veszélyes betegségét, közel kilátások lehetett, ha belenyugosznak a szerződés rájuk vonatkozó pontjába. Ők hát azt nem fogadták el, hanem követelték szabad választási joguk fenntartását továbbra is.

Igy aug. 20-dika körül<sup>2)</sup> a bécsi végzés tárgyalását befejezték a Kassára hívott rendek, s most harmadszor és utoljára, követeket választottak, kik a kívánt módosításokat Mátyásnál kieszközölve, a hosszús békealkudozást teljesen befejezzék. A követség élére ez alkalommal is Illésházy Istvánt állították; ta-

<sup>1)</sup> Corpus Juris e. h. — Szalay László. 2. kiad. IV. k. 489—490. l.

<sup>2)</sup> Bocskay és Illésházy levelezéseiből tűnik ez ki.

gok voltak Mágócsi Ferencz, Homonnay György, Tököly Sebestyén és Turzó Szaniszló az urak közül, Ostrosith Endre, Apponyi Pál, Vizkelety Tamás, Mladossevich Horvát Péter és Hoffmann György a nemesek közül.<sup>1)</sup>

Bocskay adott magánutasítást is Illésháznak, mely hogy miből állhatott, a felől némi tájékozást szerezhetünk az Illésházyhoz intézett egyes leveleiből. „Az titkon való assecuratoról ne feledkőzzék el kegyelmed, a mind szólottunk róla kegyelmeddel; ügyekőzzék mennél hamarébb megszorzeni, legyen kezünkben.“ Ezt írja a fejedelem aug. 24-kén Illésházyhoz. Valyon mire célzott ez? talán a jövő deríti ki. Feladatává tette Illésháznak azt is, hogy igyekezzék a kassai generalisságot valamint az országbirói méltóságot Homonnai Bálintnak megszerezni. Ő ezen tisztességekre tehetségénél és tekintélyénél fogva a legalkalmasabb egyszersmind tegyük hozzá, a fejedelem leghebbebb és legkedveltebb embere volt, s ez megmagyarázza az előrelátó Bocskay kívánságának indokát is. Azonban akárki lesz jövőben kassai generalis, annak olyan mandatumra legyen, s ez álljon a fejedelemnél, hogy akár mely időben, ha felszólítja, azonnal minden rendelkezésére álló hadakkal, — lovassal, gyaloggal, fizetett és fizetetlen emberekkel az ő (t. i. Bocskay) segítségére siessen.

Tokajra vonatkozólag is volt követelése Bocskaynak; az egyezségben csak általánosságban említettett fel Tokaj és a hozzá tartozó uradalom átengedése. Nehogy tehát később eltérő magyarázatokra adjon okot a dolog, kívánta, hogy a Tokajhoz tartozó városok, faluk és helységek a legpontosabban neveztessenek meg. A mely odatartozó jószágok bárhol és bárkinek el vannak zálogosítva, azoknak kiválthatása a fejedelemnek álljon jogában; Tarczalt és Keresztúrt, minthogy nagy öszszegben inseribáltattak, váltsa meg ő felsége a fejedelem számára.

A fejedelmi czimre nézve két utasítást adott Bocskay; az első ez: „Stephanus dei gratia Transylvaniae, partiumque regni Hungariae ac sacri Romani imperii princeps et Siculorum comes etc.“ Egész erejéből oda működjék Illésházy, hogy ezt nyerje meg, a másikat, mintha nem is volna, ne említse senkinek. Ha semmikép ebbe bele nem egyeznek, akkor aztán mint változhatlant terjeszse elő a másodikat, mely következő: „Stephanus dei gratia Transylvaniae ac sacri Romani imperii princeps, partium regni Hungariae dominus hereditarius et Siculorum comes etc.“

Az első czimet — már itt megemlíthetjük — nem kapta meg Bocskay. Maga Illésházy nem helyeselte, s nem is kardos-

<sup>1)</sup> Sinai M. e. h. 39. l. — Szalay L. IV. k. 492. l.

kodott érte. „Magyarországon princeps soha sem volt egyb, hanem az királyok fiai“ — mondá, s ezzel az ügy befejeztetett.

Bécsbe csak szept. 7-én érkezett meg a követség. Az öreg kényelemszerető Illésházy betegeskedett; a sok esőzés miatt az utak is feláztak, s ez késleltette ily soká.) Mátyás ismét nehéz helyzetbe jutott. A követek eléadták utasításokat magának a főherczegnek, s kijelentették, hogy abból ők hazájok megrövidítése nélkül semmit sem engedhetnek. A főherczeg pedig lehetetlennek állította a megkötött szerződésen való változtatást. Rudolf király azt már szentesítette, mondá, s minden újabb felterjesztés eredménytelenül fog maradni. Azonkívül a birodalmi rendek és a szomszéd tartományok is, melyeknek már az előbbi egyezség megküldetett, csak azon feltétel alatt hajlandók a jóállást elvállalni, ha azon többé semmi változtatás nem történik. Azután szemökre hányta a követeknek, hogy a magyarok nincsenek elég tisztelettel a teljhatalom iránt, a mit egyik kezökkel építenek, azt a másikkal lerontják.)

Hanem e némi tekintetben igaz okok nem ingatták meg a követeket; most az egyszer szilárdul tartották magokat. Mátyás tehát kényszerítve volt újabb felterjesztést tenni Rudolfhoz: felterjesztésében azonban a vallási differentiáról egy szót sem szólott. Ezt nagyon okosan nem merte a császár és király eldöntésére bizni. Ő maga 1606. szept. 23-kán állított ki egy oklevelet, hogy a nemzet ebbeli aggodalmait eloszlassa. Oklevelében biztosítja a rendeket, hogy mind azt, a mit az első pont végső része ellen felhoztak, a legközelebbi országgyűlésen átnézhetik és kijavíthatják: úgy ez, mind az egész szerződés őszinte jó indulattal és minden mellékgondolat nélkül van szerkesztve. Ama záradék vagy kitétel is „hogy a kath. vallás sérelme nélkül“ csak azért iratott be az első pontba, hogy egyik felekezet se zavartassék hitében, vallás gyakorlatában és temploma használatában.)

Következő nap szept. 24-kén, Rudolf is két okmányt írt alá Prágában. Egyikben Bocskay és az erdélyieknek tesz eleget, a másikban az amnestiát részletezi. Bocskay fejedelem kapja egyszer mind azt, a mit Báthori Zsigmond birt; ezen kívül Szathmár, Szaboles, Bereg és Ugoosa megyéket Szathmár és Tokaj várával. Tarczal és Keresztúr 100,000 forintban lévén elzálogosítva, kiváltatik a fejedelem számára; de a kiváltás költségét felében a rendek viselik. Liszka mezőváros és az egri tizedszedési jog szintén átengedettetett örökösen. Ha azonban fiutódai

<sup>1)</sup> Ambrosius Simigianus. Lib. IV. k. 422. l.

<sup>2)</sup> Győri Tört. és Rég. Füzet. IV. k. 200. l.

<sup>3)</sup> Katona. XXVIII. k. 575—576. l. — Új Magyar Muzem. 1856. l. k. 320. l.

nem maradnak Bocskaynak, mindezek, kivéve Erdélyt és a Zsigmond fejedelem által birt magyarországi részeket, vissza szállnak a magyar koronára. A leány gyermekekre nem terjesztett ki az örökösödési jog; ha ilyek maradnak, ezeknek gyámjok a magyar király lesz, ki köteles 100,000 forint jegyajándékot adni nekik kiházasítás esetében, a mi azonban nem zárja ki, hogy atyjoktól végrendelet útján ne örökölhessenek. Az erdélyiek választási joga továbbra is érvényes marad.<sup>1)</sup>

Az amnestiára vonatkozó oklevél szerint senkinek semmi nemű bántódása nem lesz és senki felelősségre nem vonatik oly tettekért, melyeket 1604. október 15-ke óta követett el, ezen oklevél keltének napjáig. Kivételek azok, kikre nézve a békeszerződésben is kivétel történik. Részletezésekre bocsátkozva, mindent világosan és határozottan megszab az oklevél, s kifogást emelni maga az amnestia ellen alig volt lehetséges.<sup>2)</sup> Így minden differentia el lett enyésztetve. „Itt az úr isten segítségével mindenekben jó véget érünk, ne sápolodjék és ne terhelje fölséged az ide való gonddal magát“ — írja szept. 23-káról Illésházy Bocskaynak. Azután megdicséri Hofmann, mint istenfélő, tudos, ügyes embert, ki ha fen nincs, az ügyök nagy fogyatkozást szenved vala.<sup>3)</sup>

Most nem volt egyéb hátra, minthogy az örökös tartományok a szerződés értelmében kiadják biztosító levelöket. Ez is megtörtént 1606. szept. 23-kán. A cseh, morva, sziléziai, lausitzi, osztrák és stíriai küldöttek már régebb Bécsben mulatoztak épen ez ügyben. Az első négy tartomány küldöttei időközben egy sérelmi lajstromot nyújtottak be Mátyáshoz, melyben a háború alatt a hajdúktól okozott káraik megtérítését követelték. A főherczeg áttette az iratot Illésházyékhoz, kik helyes ellenérvek felhozása után azzal feleltek, hogy a felsorolt károk a háború kikerülhetlen következményei, következöleg semmi kártérítést nem ígérhetnek. Így a dolog anynyiban maradt.<sup>4)</sup> Kiálították hát kölcsönösen a biztosító okmányokat. Legelőbb a magyarok; Bocskay követein kívül 28 főpap, úr és nemes kötelezte magát az örökös tartományoknak, hogy a bécsi békekötést meg fogja a nemzet tartani, s hogy velök jó szomszédsgában, baráti viszonyban fog ezután is maradni. Azután az egyes

<sup>1)</sup> Katona XXVIII. k. 567—572. l. — Horváth M. V. k. 46. l. — Rudolf bőkezűségének oka kétségkívül Bocskay gyógyíthatlan betegsége. Mind-egyre holt híre járt. Már akkor az áruló Kátay be volt fogva. — Tört. Tár. II. f. 326. l. — S. Laczkó Máté gr. Mikónál III. k. 98. l.

<sup>2)</sup> Katona XXVIII. k. 572—575. l. — György Tört. és Rég. Füz. IV. k. 201. l.

<sup>3)</sup> Majláth János: Gesch. der Magy. IV. k. 38. l. a jegyzetek közt.

<sup>4)</sup> Katona XXVIII. k. 579—593. l.

tartományok követei rendre biztosították Bocskayt, a magyar és erdélyi rendeket, hogy ő felsége a kötött békét sértetlenül megtartandja, hogy az örökös tartományok Magyarországgal a jó viszonyt nem fogják megzavarni.<sup>1)</sup> Végre a követek ünnepélyes bucsút vettek a főhercegtől, s azután elégedetten indultak a megmentett országba. Forgách Ferencz püspök volt egyedül az, kinek nem tetszett a béke s ki nem is irta alá. Az öreg Illésházy ha valaha önelégült volt, úgy most igazán az lehetett. És méltán! mert jutalmi mellett élettörténete egy kiváló lappal gazdagabb lett. Élete alkonyán szép reményekkel nézett a jövőbe, mert tudta, hogy nemsokára koronás királya leend az, kinek egy szép országot szerzett vissza. Bécsből haza sem jött Bocskayhoz, hanem Hoffman Györggyel, Nyári Pállal és Czobor Mihályval egyenesen Zsitvatorokra utazott: közbenjárni a szultán és Rudolf császár biztosai közt a megkötendő béke érdekében. Buzgolkodása a 20. évre tervezett zsitvatoroki békét eredményezte.

A két magyar honban mindenütt örvendetes hatást szült a bécsi béke hire. Egyik egykorú krónikásunk azt jegyzi fel Kolozsvárról, hogy itt a béke hallatára „lőnek igen szép predikátiót, és az magyarok szépen énekelve menének az templomban, és az nap örömet is lövének.“<sup>2)</sup> Nem lehet kételkedni, hogy a tiszamenti pór is másképp érzett volna. A békés idők jótékony aerájában ő is nyugodtabban szánhatta barázdáit.

A fejedelem sem támasztott többé akadályokat. Tudjuk, hogy ő már régebb óhajtotta a békét; beteg kedélye nyugalomra vágyott, de a haza szent ügye előtt háttérbe szorult nála a magán érdek mind eddig. Most úgy nyilatkozott, hogy neki kevés, vagy épen semmi kifogása nincs a békepontok ellen. Ha a Bécsbe küldött követek így biztosítottak vélik a haza jólétét és helyreállítottak a régi szabadságot: akkor neki nem illik ellent mondani. Ő a reá-bizott feladatot fogyatkozás nélkül betöltötte; sokszor tiltakozott, hogy semmi ártalmas ajánlatot Bécsben el ne fogadjanak, mert ő kész élete utolsó órájáig küzdeni az elkezdett ügy szerenésés megoldásáért.<sup>3)</sup> Egy dolog volt, a mit szeretett volna Bocskay a békepontok között látni, s a mi nek ott nem létele igen nehezeére esett. Az utolsó folmenetelkor is, az előtt is utasította Illésházyt, hogy igyekezzék mindazokat a területeket, megyéket, melyek neki átengedettek, örökre az erdélyi fejedelemséghez csatoltatni. Bocskay vágyainak, mint látók, ne továbbja volt, egy oly erdélyi fejedelemséget al-

<sup>1)</sup> Corpus Juris Hung. I. k. 647—649. l.

<sup>2)</sup> Segesvári Bálint krónikája gr. Mikónál IV. k. 186. l.

<sup>3)</sup> Tört. Tár. 1878. 337. l.

kotni, mely erős védpaizsa legyen Magyarországnak a bécsi udvar tulkapásai ellen.<sup>1)</sup> Illésháznak más politikai nézete lévén, szóba se hozta e dolgot, mi a fejedelmet nemcsak lehangolta, hanem bosszantotta is. De a reménnyel még most sem hagyott fel. Ez kiviláglik onnan, hogy a törökkel való alkudozások alatt, mindegyre sürgette Illésházyt, terjeszsze elő ebbeli követeléseit a Mátyás követeknek. Végre Illésházy határozottan tagadólag felelt, bizonyítgatván annak káros következéseit.<sup>2)</sup>

Ezután kezdetét vette a szerződés tényleges végrehajtása. Lassan, óvatosan kezdte Boeckay a hajdúkat leszállítani, a várakat átadni és az idegen hadakat eltávolítani. Kassa átadását egy időre megtagadta a főherczeg biztosaitól. Még egyszer hiteit együtt akarta látni ott. A főurakhoz, kapitányokhoz, megyékhez és városokhoz meghívókat intézett, kérvén őket, hogy december 13-kára jelenjenek meg országgyűlésre.<sup>3)</sup> Maga személyesen nyitotta meg a gyűlést, s inté a rendeket, hogy miután a bécsi szerződés, Mátyás főherczeg biztosítása szerint, a jövő országgyűlésén újra tárgyalás alá vétetik, „most végezzenek bizonyost felőle magok javára és szabadságuknak örökös állandóságára, mit kellessék ott fen ő fölségekkel és mi módjával componáltatni;“ azután felsorolt vagy tíz pontot a szerződésből, melyeket jól meg kell hányni-vetni, mivel azok előre láthatólag a közelebbi országgyűlésen nagy nehézségekbe fognak ütközni.<sup>4)</sup> A rendek decz. 22-dikéig tanácskoztak, s a hozott végzésekre kimondták, hogy azok a következő országgyűlésre menő követek utasítását fogják képezni, és azoktól eltérni senki sem lesz szabad.<sup>5)</sup>

Boeckay 1606. decz. 22-dikén erősítette meg a gondosan alkotott végzéseket. Hivatalos működésének ez képezte zárkövét. Gyógyította híres zsidó orvos, bécsi tudós aszszony, de nem használt semmit. Ő maga nem hitte, hogy neki nem lehet már sokáig élnie. A legutóbbi időben is Illésházyval nőt kerestetett a bécsi körökben, kivel házasságra lépjen. Ez talált is, még pedig, a mint ő írja, szépet és oly gazdagot, hogy évenként százezer forint jövedelmet kap.<sup>6)</sup> De a házasság reá nézve már mondhatni jámbor ohajtás volt. „Utólszor szüvünk szerint kívántuk volna, ha az mi kegyelmes urunk fejedelmünk fölől kegyelmednek más hirt irhattunk volna, de fölötte kérjük kegyedet, legyen a mig illik csak magánál titokban. Tegnap péntek-

<sup>1)</sup> U. o. 332. l.

<sup>2)</sup> U. o. a III-ik füzetben. — Majláth e. h. 40—41. l. a jegyzetek közt.

<sup>3)</sup> Tört. Tár. 1878. 633. l.

<sup>4)</sup> Katona XXVIII. k. 632—641. l.

<sup>5)</sup> Katona XXVIII. k. 646—660. l. — Horváth. M. V. k. 51—52. l.

<sup>6)</sup> Tört. Tár. 1878. 597. l.

re viradólag vötte ki az úristen, ő felségét ez világból.“ Ezt jelenti Homonnai Bálint és Nyári Pál 1606. decz. 30-kán Illés-házy Istvánnak.)

Ha nem is birt Bocskay egy Hunyadi Mátyás lelki tehetőségével, anynyit még sem vonhatunk kétségbe, hogy hazáját rendületlenül szerette, s hogy nemzete előtt örök hálára érdemestette magát. Míg Magyarország sorsának intőzője volt, egyetlen nyilvános lépést is úgy nem tett, hogy ne az ország boldogsága lebegett volna szeme előtt. Még végperceit is a hazának szentelte: ekkor készítette testamentomát, mely a honszeretetnek örökszép példánya. Nagy műve, az első magyar szabadságharcz pedig, mely politikai és vallási volt egyaránt, Magyarország nemzeti és állami jövőjére döntő befolyást gyakorolt. A bécsi békekötés szövétnek gyanánt szolgált Erdély legnagyobb fejedelmeinek, Bethlen Gábornak, a Rákócziaknak, kik ennek világánál törekedtek nagy és a magyar hazára nézve üdvös terveiket megvalósítani. Idő folytán nehéz idők jöttek, s így e szerződésnek csak romjai maradtak fenn a politikai életben, azok is nagy küzdelem árán: hanem ezen romokból jobb viszonyok között, tudott új épületet alkotni a kitartás erély és tehetség.

### Epikuros tana az örök megsemmisülésről.

(Vége.)

#### III.

Caro elmés fejtegetésében legszellemesebb cikkének utolsó része, melyben azon kérdéssel foglalkozik: valóban az emberiség vigasztalójának volt-e mondható Epikuros azért, mert a halálról táplált nézeteket hiú csalódásoknak állítja: mert az élet-ösztön ellen, mely mindegyre a létezés folytatását hiteté el és tevé általános meggyőződésé, oly merész határozottsággal és oly sok szellemmel kelt síkra? Valóban az lehet vala, ha végleges diadalt arat; de — mondja Caro — az emberiség ez agyrémei, milyeneknek az élet fenmaradásáról elterjedt nézeteket nevezték az epikureisták, fölötte szívós életerővel bírnak, mint Ariostónál amaz óriás, kinck Orlando levágja kardja minden csapására egy fejét, de az az elbámult lovag előtt a porból újra felkapá fejét és újra harcra kelt vele. E tan könnyen elterjedt a bon-vivant, szellemes, finom körökben, de csakhamar vesztett ügye volt az emberiség zöménél. A legtöbb ember fél a haláltól, de nem kevésbé fél attól, hogy a halál által meg-

1) U. o. 639. l.